

5. HAFTA

AIT182 ve AIT282

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ II

KBUZEM

Karabük Üniversitesi

Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi

4. Toplumsal Alanda Yapılan İnkılâplar

Türk toplumunun bir an önce çağdaş toplumların seviyesine yükselmesi, uygar dünya ile gerekli olan ilişkilerin kurulması gerekiyordu. Sadece siyasal ve ekonomik alanda yapılan düzenlemelerle bunu sağlamak imkânsızdı. Mustafa Kemal, toplumsal alanda yapılacak bazı inkılaplarla bu sorunu çözmeye çalıştı. Ayrıca yapılacak inkılâpların vatandaşlar tarafından benimsenmesi ve sahiplenmesi gerektiğine inanıyordu. Osmanlı'dan kalma gelenekler ve uzun süre devam eden alışkanlıklar toplumsal alanda yapılan köklü değişikliklerin önünde en büyük engeldi. Zorluklara rağmen, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on yılında toplumsal alanda yapılan inkılâplara öncelik tanındı. Getirilen yeni düzenlemelerin milli olmasına özen gösterildi.

1. Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması (2 Eylül 1925)

"Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması", 30 Kasım 1925 tarihinde kabul edilip 13 Aralık 1925 tarihli Resmi Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe giren 677 sayılı kanun ile uygulamaya konmuş bir Atatürk Devrimi'dir.

Osmanlı Devleti'nde belli bir mezhep içinde Tanrı'ya erişmek amacıyla değişik yöntemler arayan dini akımlar vardı ve bunlara tarikat deniliyordu. Bu tarikat üyeleri kurucularının uygun gördüğü şeklide çalışır ve onların düşünceleri doğrultusunda yaşamaya özen gösterirdi. İşte bu tarikat üyelerinin bir araya gelerek yaşadıkları ve dini toplantılar yaptıkları yerlere de **tekke** veya **zaviye** adı verilirdi.

Tarihi 8.yüzyıla kadar giden ve 10-11. yüzyıllarda kurumlaşan tasavvuf düşüncesinin işlendiği yerler olan tekke, zaviye ve türbeler, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli rol oynamıştır. Sosyal yardımlaşma, edebiyat ve güzel sanatlar öğretmek, ruh terbiyesi vermek gibi görevleri bulunan ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde etkin olarak görev yapan bu kurumlar, devletin gerilemesine paralel olarak diğer kurumlardaki çözülmeden nasibini almıştır. Tekkelerin durumunun düzeltilmesine yönelik olarak Osmanlı Devleti'nce bazı girişimlerde bulunulmuştur. Tarikat ve tekkelerin milli mücadele sırasında yerine getirdiği işlev düşünüldüğünde bu dönemde halen önemini koruduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'dan Ankara'ya geçmek isteyen milli güçlerin ve askeri malzemenin iletilmesinde etkin olan Özbekler Tekkesi bu durumun en güzel örneğidir.

Başlangıçta yalnızca din konularıyla ilgilenen, dini konularda farklı düşünce sistemleri geliştirerek taraftarlarını çoğaltmaya çalışan bu tarikatlar, zaman içinde amaçlarından uzaklaşarak dinsel sömürü unsurları haline gelmiş ve de devletin selametini etkileyecek şekilde siyasal olaylarda etkili rol oynamaya, çıkarları tehlikeye düştükçe halkı ayaklandırmaya koyulmuşlardı Bu etkinliklerini cumhuriyetin ilanından sonra da sürdürmeye kalkışmaları, Şeyh Sait Ayaklanması gibi şeriattan yana ayaklanmalara yol açmaları üstüne 30 Kasım 1925'te çıkarılan yasayla tekkeler ve zaviyeler kapatıldı. 30 Kasım 1925 tarihinde yürürlüğe giren 677 sayılı Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlğasına Dair Kanun ile tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması kabul edilmiş ve bazı geleneksel unvanların kullanılması yasaklanmıştır Kanun, bütün tarikatlarla birlikte; şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük, gaipen haber vermek ve murada kavuşturmak amacıyla muskacılık gibi, eylem, unvan ve sıfatların kullanılmasını, bunlara ait hizmetlerin yapılmasını ve bu unvanlarla ilgili elbise giyilmesini de yasaklamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta bu konuda şunları söylemektedir:

"Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere hayatlarını emniyet eden insanlardan oluşan bir kitleye medeni bir millet nazarıyla bakılabilir mi?"

"Efendiler ve ey millet; biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti, şeyhler, dervişler ve müritler memleketi olamaz En doğru, en hakiki tarikat, medeniyet tarikatıdır (yoludur) "

"Biz medeniyetin ilim ve fenninden kuvvet alıyoruz ve ona göre yürüyoruz Başka bir şey tanımıyoruz "

Şekil 1. Bosna Hersek'te Sarı Saltuk tekkesi

UYARI:Türkiye'nin çağdaşlaşmasına engel olan bu kurumlar kapatılarak toplumdaki ikilik ortadan kaldırılmış ve çağdaş bilimsel çalışmaların önü açılmıştır. Dinin doğru şekilde anlatılması ve öğrenilebilmesi sağlanmıştır. Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, laikliğin önemli aşamalarındandır.

Şekil 2. Vezir Mustafa Paşa türbesi

2. Kılık Kıyafet ve Şapka Kanunu (25 Kasım 1925)

Şekil 3. 1925, Atatürk şapka inkılâbı sonrasında İstanbullu gazeteciler ile birlikte.

Şapka kanunu ve kıyafete ilişkin düzenlemeler halkın günlük yaşamında önemli bir değişimi simgelemektedir. Bu alanda yenilik yapılması gereksinimi batılılaşma anlayışı ile birlikte ortaya çıkmış, çoğunlukla devlet memurlarının giyim kuşamlarından başlamak üzere batılı toplumlarca benimsenen giyim şekli Türklerin de hayatına girmeye başlamıştır. İkinci Mahmut döneminde sarığın yerini fes alırken, Cumhuriyet döneminde fesin yerini şapka alacak ve her iki süreç de sancılı bir seyir takip edecektir. Şapka konusu ilk kez 1915 yılında Batıcılık akımı çerçevesinde dile getirilmiş ve fesin yerini şapkanın alabileceği yönünde görüşler kaleme alınmıştır. Ancak fesin dini bir sembol olarak görüldüğü halk arasında bu görüş geçerlilik kazanmamıştır. Hatta Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında şapka aleyhinde İskilipli Atıf Hoca tarafından bir risale kaleme alınmıştır.

Mustafa Kemal Paşa 25 Ağustos 1925'te Kastamonu ve çevresine yaptığı seyahati sırasında uygar Türkiye'nin dış görünüşü ile de uygar olduğunu göstermesi gerektiğini ifade ederek, memlekette giyilmesi gereken kıyafetin tanımını yapmış ve bu kıyafeti tamamlayan başlığa da "şapka" denildiğini belirtmiştir. Bundan sora 2 Eylül 1925'de 2431 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile devlet memurlarına müşterek kıyafet ve şapka giyme zorunluluğu getirilmiştir. Takip eden günlerde din adamlarının kıyafetleri konusunda düzenleme yapılmış ve din adamı olmayanların dini kıyafetle (cübbe ve sarıkla) gezmeleri yasaklanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın üzerinde hassasiyetle durduğu şapka konusunda sivillere mecburiyet konmamasına karşın özellikle Ankara hükümeti ve çevresinin şapka giymeye başladıkları görülmektedir. Kamuoyunun bu konuda yavaş yavaş olgunlaşması üzerine 16 Kasım 1925'de Konya mebusu Refik (Koraltan) bey ve arkadaşları tarafından şapka kanunu teklifi Meclis'e sunulmuş ve farklı görüşlerin ortaya konduğu görüşmeler sonunda 25 Kasım 1925'de

671 sayılı Şapka İktisası Hakkındaki Kanun kabul edilmiştir. Kanunun ilk maddesinde “TBMM üyeleri ile genel, özel ve bölgesel idarelere ve bütün kuruluşlara bağlı memurlar ve müstahdemler Türk milletinin giymiş olduğu şapkayı giymek zorundadır. Türkiye halkının da genel başlığı şapka olup buna aykırı bir alışkanlığın sürdürülmesini hükümet yasaklar” denilmektedir.

Şapka kanununun temel gerekçesi medeni milletlerle arada bir fark gibi algılanan mevcut baş giysisinin değiştirilerek ortak bir giyim tarzına ulaşmaktır. Böylelikle batının Türkler hakkındaki önyargılarının önüne geçilerek batılılardan farksız olduğunun vurgusu yapılacaktır. Şapka kullanımı halk arasında yaygınlaştıktan sonra 1934 yılında Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun çıkarılmış ve laiklik prensibinin bir gereği olarak “din adamlarının dini kıyafetleri yalnız dini törenler sırasında giyebilecekleri, diğer zamanlarda sivil kıyafet kullanacakları” kararlaştırılmıştır. Gündelik hayatta din adamlarının da sarıklarını çıkarmalarıyla birlikte ulus bilincinin geliştirilmeye çalışıldığı budönemde fertlerin görünümünün de bir olması sağlanmıştır.

Kıyafete ilişkin düzenlemeler yapılırken yasal açıdan kadın kıyafetlerine ilişkin bir yaptırım konulmamış ancak CHP tarafından çarşaf ve peçenin kaldırılması yönünde illere talimat yollanmıştır. Çarşaf ve peçenin kaldırılması konusunda temkinli hareket edilirken, halk arasında propaganda yapmaya önem verilmiş ve Belediyelerin hassas tutumları sayesinde çarşaf ve peçe kullanımı büyük ölçüde azalmış ve bunun yerini manto ile baş örtüsü almıştır. Yine batıdan alınan giysi modellerinin moda aracılığıyla yayılması sonucu kendiliğinden bir değişme ve modernleşme olmuştur. Zamanla şapka konusunda da hassasiyet azalmış, kanun yürürlükte olmasına rağmen devlet dairelerinde ve günlük hayatta giyilmesi zorunluluk olmaktan çıkmıştır.

UYARI: Kılık kıyafet ve Şapka Kanunu Halkçılık ve Laiklik ilkeleri doğrultusunda yapılan bir inkılapdır.

3. Soyadı Kanunu (21 Haziran 1934)

Şekil 4. Mustafa Kemal Atatürk'ün Hûviyet Cüzdanı

Atatürk inkılapları arasında önemli bir yere sahip olan soyadı kanunu, bir bakıma daha önce yapılan toplumsal düzenlemelerin tamamlayıcısı niteliğindedir. Çağdaş anlamda soyadı, kişi hak ve özgürlüklerinin ortaya çıkmasıyla yaygınlaşmış ve bugünkü düzeyine ulaşmıştır. Soyadı kanunundan önce yalnız öz adın, aile adının veya doğum yerinin ayırıcı özellik olarak kullanıldığı Osmanlı toplumunda, bu durum nüfus kayıtlarında karışıklıklara, askere alma işlemlerinde veya iktisadi ilişkilerde zorluklara yol açmaktaydı. Tanzimat'la birlikte Osmanlı Devleti'nde kurumsal yapının karmaşılaşmaya başlamasıyla ve batı tipi okulların açılmasıyla beraber soyadına olan ihtiyacın belirginleştiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde askeri okullarda doğum yeri ismin sonuna eklenerek kullanılmak suretiyle bir düzenleme yapılmış, daha sonra 1925 yılında Maarif Vekâleti tarafından okullara gönderilen bir genelge ile öğrencilerin aile adlarını kullanmalarına ilişkin düzenleme yapılmıştır.

Cumhuriyet döneminde soyadı kanununa zemin hazırlayan en önemli yasal gelişme 1926 yılında Medeni kanunun kabul edilmesidir. Kanunun 25. ve 26. maddelerine göre aile isimlerinin alınması hükmü konulmuş ancak bütünüyle hayata geçirilememiştir.

Soyadı konusunun yasalaşması için bundan sonra epey zaman geçmesi gerekmiş ve nihayet 1934 yılında İçişleri Bakanlığınca hazırlanan tasarı 11 Mart 1933'de Meclis'e sunulmuştur. Tasarının gerekçesinde aile adı kullanmanın pek çok yerde gelenek halini aldığı ancak Türkiye'de uygulamanın isteğe bırakılarak karışıklıklara yol açtığı belirtilerek soyadı kullanılmasının zorunlu hale getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Kanun 16 Haziran 1934'de Meclis'te görüşülmeye başlanmış ve oldukça tartışmalı geçen görüşmeler sonucunda 21 Haziran 1934'de kabul edilen 2525 sayılı Soyadı Kanununun 1 Ocak 1935 tarihinde yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştır.

Soyadı kanunu ile vatandaşların birbirinden ayırt edilmelerini sağlamanın ötesinde farklı kimliklere sahip olan halkın milli bilince sahip olmasını temin etmek amaçlanmıştır. Kanunun kabulünden bir süre sonra 29 Kasım 1934'de toplumsal ayrıcalık yaratan Efendi, bey, paşa gibi unvan ve lakapların kaldırıldığına dair kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla daha önce kullanılan lakap ve unvanların soyadı olarak alınmasının engellenmesi de sağlanmıştır. 24 Kasım 1934 tarihinde 2587 sayılı yasa ile Mustafa Kemal'e Atatürk soyadı verilmiştir. Kanunda soyadı almaya ilişkin kurallar belirtilmediği için olası kargaşalıkları önlemek amacıyla Soyadı Nizamnamesi yayınlanmıştır. Buna göre alınan soyadları en geç 2 Temmuz 1936 tarihine kadar nüfus kayıtlarına geçirilecek, söylenişte, yazıda ve imzada öz ad önce soyadı sonra yazılacaktır. Alınan soyadı ancak mahkeme kararı ile değiştirilebilecektir. Alınan soyadlara bazı eklerin getirilmesi, başka milliyet gösteren soyadlarının alınması yasaktır.

Uyarı: Halkçılık ilkesi ile ilişkili olan bu kanunla sosyal yaşamdaki karışıklık ve resmi işlerdeki sorunlar giderilmiştir.

4. Ölçü Birimlerinde ve Tatil Günlerinde Yapılan Değişiklikler

Takvim	Saat	Rakamlar	Ağırlık Ölçü Birimleri	Uzunluk Ölçü Birimleri
				
Hicri Rumi	Güneşin batışına göre ayarlanan Alaturka saat	Arap rakamları	Okka Dirhem Kantar	Arşin Kulağ
Miladi	Uluslararası saat	Uluslararası rakamlar	Kilogram	Metre

Saat sisteminde Değişiklik:

Türkiye'deki saat sistemi 26 Aralık 1925'te "Günün 24 Saate Taksimine Dair Kanun"'un mecliste görüşülüp kabul edilmesi ile değişti. 697 sayılı kanun, 2 Ocak 1926'da Resmi Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Kanunun birinci maddesi "Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde gün, gece yarısından başlar ve saatler sıfırdan yirmi dörde kadar sayılır" diyerek ülkede günün 24 saate bölündüğü saat sistemini yürürlüğe koyar. Kanunun 2. maddesi ile ulusal saat sistemi İzmit'ten geçen 30. meridyen esas alınarak oluşturuldu.

Daha önce ülkede Güneş'in battığı anı 12:00 kabul eden "alaturka saat" sistemi geçerli idi. Güneşin tepe noktasında battığı anı esas alan (grubi saat) ve tamamen battığı anı esas alan (ezani saat) saatler arasında farklılık söz konusu idi. Bir de güneşin en tepede bulunduğu anı 12:00 olarak kabul eden sistem (zevali saat) vardı. Ancak bu sistemlerin hiçbirisi ulusal birliği sağlamıyordu. Modern saat sistemine geçilmesi 1909 yılında Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda tartışılmış; kabul görmemişti. Yeni saat sisteminin kabullünden sonra halk alafranga saat kullanma alışkanlığı edininceye kadar güçlük yaşandı. Valiliklerin muvakkithanelerdeki ezani saatleri kaldırması ve resmi dairelerde de yeni sistemin esas alınması ile uyum sıkıntıları azaltıldı.

Takvim sisteminde Değişiklik:

26 Aralık 1925'te çıkarılan 698 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti'nde resmi devlet takvimi olarak Milâdî Takvim kabul edildi. Ülkede 1 Ocak 1926'dan itibaren miladi takvim kullanıldı.

Daha önce Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemine kadar Hicri takvim uygulanmış, Tanzimat'tan sonra hicri ve Rumi takvimler birlikte kullanılmaya başlanmış; ardından sadece Rumi takvim kullanılır olmuştur. Cumhuriyet

döneminde Miladi takvime geçildikten sonra bu konuda yapılan son değişiklik, 1945 yılında 4696 sayılı kanunla “Teşrinievvel, Teşrinisani, Kânunuevvel, Kânunusani” isimleri “Ekim, Kasım, Aralık, Ocak” olarak değişmesi oldu.

Uluslararası Rakamların Kabulü:

20 Mayıs 1928’de kabul edilen 1288 numaralı kanun ile Türkiye’de 1 Haziran 1929 tarihinden itibaren uluslararası rakamların kullanılması mecburi hale geldi. Böylece Doğu Arap rakamları bırakılıp Latin rakamları kullanılmaya başladı. Rakamların değiştirilmesi, “harflerin değiştirilmesi” konusunu da gündeme getirdi.

Ağırlık ve Uzunluk Ölçülerinin Değiştirilmesi:

Onlu yönteme uygun uzunluk ve ağırlık ölçüleri 26 Mart 1931 tarihinde çıkarılan 1782 Sayılı Kanunla kullanıma girdi. O vakte kadar kullanılan endaze, arşın, kulaç gibi uzunluk ölçülerinin yerini metrik sistem; dirhem, okka gibi ağırlık ölçülerinin yerini miligramdan tona kadar uzanan ölçü sistemi; hacim için kullanılan kile, şinik, tas, ölçek gibi ölçü birimlerinin yerini litre sistemi; yüzey ölçümünde kullanılan dönüm ve çiftlik gibi tabirlerin yerini metrekareden kilometrekareye kadar uzanan sistem aldı. Bu değişiklikler sayesinde ülke içinde ölçülerde birlik sağlandı ayrıca dış ticaret kolaylaştı. Günümüzde 1782 sayılı Kanunun yerini alan 3516 sayılı Ölçüler ve Ayar Kanunu yürürlükte.

Milli Bayram ve Tatil Günlerinin Düzenlenmesi:

27 Mayıs 1935’te çıkarılan kanun ile hafta tatili Cuma yerine Cumartesi öğleden sonra ve Pazar olarak değişti. Böylece Pazar günü tatil yapan ülkelerle sorunlar giderilebildi.

Uyarı: Ölçü birimlerinde yapılan değişikliklerle Avrupa ile olan ticari ve ekonomik ilişkilerimizde kolaylık sağlanmıştır. Bu değişiklikler ve hafta tatilinin Pazar’a alınması uygulama alanında görülen ikilikleri kaldırma amacına da dönüktür.